Studiu asupra rugăciunii făcut de un laureat al premiului Nobel pentru medicină

*„Omul are nevoie de Dumnezeu aşa cum are nevoie de oxigen.”- Dr. Alexis Carrel*

Cunoscut pentru descoperirile sale în domeniul vaselor de sânge şi al transplantului de organe, descoperiri pentru care a primit premiul Nobel, marele chirurg şi biolog francez Alexis Carrel (1873-1944) a fost şi un om profund religios.

De-a lungul carierei sale a constatat influenţa covârşitoare pe care credinţa o are asupra sănătăţii sufleteşti şi trupeşti şi a ajuns să creadă în miraculoasa putere de vindecare a rugăciunii. Despre acest subiect a scris un eseu devenit celebru.

Acest studiu asupra rugăciunii este inspirat din observaţiile sale culese în decursul unei lungi cariere printre oameni din cele mai diferite zone ale lumii, de toate profesiunile şi din toate clasele sociale, bolnavi sau sănătoşi, credincioşi sau necredincioşi. Pe de altă parte, experienţa sa ştiinţifică, studiile de laborator

cărora li s-a dedicat ani în şir i-au permis să observe efectele curative ale rugăciunii.

Vă prezentăm în continuare eseul pe care Alexis Carrel l-a scris despre rugăciune.

Introducere

Nouă, apusenilor, raţiunea ni se pare a fi mult superioară intuiţiei. Preferinţa noastră se îndreaptă mai mult către inteligenţă decât către sentiment. Ştiinţa înfloreşte, în timp ce religia stagnează. Îl urmăm pe Descartes şi-l părăsim pe Pascal.

În acest sens, căutăm îndeosebi să ne dezvoltăm inteligenţa. Cât despre activităţile spirituale, morale, etice, acestea sunt neglijate aproape complet. Slăbirea acestor activităţi fundamentale face din omul modern o fiinţă oarbă din punct de vedere spiritual. Această infirmitate nu-i permite să fie un bun element constitutiv al societăţii. Putem atribui prăbuşirea civilizaţiei noastre slabei calităţi a individului. De fapt, domeniul spiritual se arată tot atât de necesar reuşitei vieţii ca şi cel intelectual şi cel material.

Este deci necesar să ne stimulăm activităţile intelectuale, care conferă puterea personalităţii noastre. Cel mai ignorat dintre ele este simţul spiritual. Simţul religios se exprimă mai cu seamă prin rugăciune. Rugăciunea este în mod evident un fenomen spiritual. Ori, lumea spirituală nu poate fi investigată prin mijloace ştiinţifice. Cum să dobândim deci o înţelegere reală a rugăciunii? Ştiinţa cuprinde, din fericire, totalitatea lumii materiale. Aceasta poate, prin intermediul psihologiei, să fie extinsă până la manifestările spirituale. Vom învăţa deci în ce constă fenomenul rugăciunii, tehnica practicării acesteia şi efectele ei, prin observarea sistematică a omului care se roagă.

Definiţia rugăciunii

În esenţă, rugăciunea pare să fie o tensiune a spiritului către substratul imaterial al lumii. În general, ea constă într-o plângere, într-un strigăt de nelinişte, într-o cerere de ajutor. Uneori ea devine o contemplare senină a principiului imanent şi transcendent al tuturor lucrurilor. O putem defini, de asemenea, ca fiind o înălţare a sufletului către Dumnezeu, asemenea unui act de dragoste şi de adorare către cel care este izvorul minunii numită viaţă. Rugăciunea reprezintă, de fapt, efortul omului de a intra în comuniune cu o fiinţă nevăzută, creatoare a tot ce există – înţelepciune supremă, forţă şi frumuseţe, Tată şi Mântuitor al fiecăruia dintre noi. Departe de a fi o simplă recitare de formule, adevărata rugăciune este o stare mistică în care conştiinţa se absoarbe în Dumnezeu. Această stare nu este de natură intelectuală. Oamenii simpli îl simt pe Dumnezeu în mod tot atât de natural cum simt căldura soarelui sau parfumul unei flori. Dar Dumnezeu, care este atât de accesibil celui care ştie să iubească, rămâne ascuns celui care nu reuşeşte să-L înţeleagă. Gândirea şi cuvântul nu sunt suficiente atunci când e vorba de a-L descrie. Iată motivul pentru care rugăciunea îşi găseşte cea mai înaltă expresie într-un avânt al dragostei prin labirintul inteligenţei.

Tehnica rugăciunii. Cum să ne rugăm

Cum trebuie să ne rugăm? Tehnica rugăciunii am învăţat-o de la misticii creştini, începând cu Sfântul Pavel până la Sfântul Benedict, precum şi de la mulţimea apostolilor necunoscuţi, care de douăzeci de veacuri au iniţiat popoarele Apusului în tainele trăirii vieţii religioase. Dumnezeul lui Platon era inaccesibil în măreţia lui. Cel al lui Epictet se confunda cu sufletul lucrurilor. Iehova era un despot oriental care inspira teroarea şi nicidecum dragostea. Dimpotrivă, creştinismul L-a apropiat pe Dumnezeu omului; I-a dat o înfăţişare. A făcut din

El tatăl nostru, fratele nostru, Mântuitorul nostru. Pentru a ajunge la Dumnezeu nu mai sunt necesare ceremoniale şi sacrificii sângeroase. Tehnica rugăciunii s-a simplificat.

Pentru a ne ruga trebuie doar să facem efortul de a tinde către Dumnezeu. Acest efort trebuie să fie afectiv, nu intelectual. De exemplu, o meditaţie asupra măreţiei lui Dumnezeu este o rugăciune numai dacă ea este în acelaşi timp o expresie a dragostei şi a credinţei. Astfel, rugăciunea făcută după metoda Sfântului La Salle pleacă de la o consideraţie intelectuală pentru a deveni, de îndată, afectivă. Fie rugăciunea scurtă sau lungă, rostită sau numai gândită, ea trebuie să fie asemenea conversaţiei unui copil cu tatăl său. „Ne prezentăm aşa cum suntem”, spunea într-o zi o Soră a Milei, care de treizeci de ani îşi pusese viaţa în slujba săracilor. De fapt ne rugăm în acelaşi fel în care iubim, adică cu toată fiinţa noastră.

Cât despre forma rugăciunii, aceasta diferă de la scurta aspiraţie către Dumnezeu până la contemplare, de la cuvintele simple, pronunţate de ţăranca oprită înaintea Calvarului aflat la răscrucea drumurilor şi până la măreţia cântecului gregorian ce răsună sub bolţile catedralelor. Solemnitatea, măreţia şi frumuseţea nu sunt obligatorii pentru eficienţa rugăciunilor. Puţini oameni au ştiut să se roage ca Sfântul Bernard de Clairvaux. Dar nu trebuie să fii convingător pentru a fi mântuit. Când judecăm valoarea rugăciunii după rezultatele ei, cele mai umile cuvinte de cerere şi de preamărire par la fel de acceptabile Stăpânului tuturor fiinţelor ca şi cele mai frumoase invocări. Unele formule care sunt recitate mecanic sunt într-un anumit fel rugăciuni, la fel ca flacăra unei lumânări. Ajunge ca formulele acestea neînsufleţite şi această flacără materială să simbolizeze aspiraţia unei fiinţe omeneşti către Dumnezeu. Ne rugăm de asemenea prin acţiunile noastre. Sfântul Ludovic de Gonzaga spunea că îndeplinirea datoriei este echivalentă rugăciunii. Modalitatea cea mai bună de a se pune în comuniune cu Dumnezeu este, fără îndoială, aceea de a-I îndeplini în totalitate voinţa. „Tatăl nostru, fie împărăţia Ta, facă-se voia Ta, precum în Cer, aşa şi pe pământ… ” A face

voia lui Dumnezeu constă, neîndoielnic în a asculta de legile vieţii, aşa cum sunt ele înscrise în fiinţa şi în spiritul nostru.

Rugăciunile care se înalţă de la suprafaţa pământului, ca un nor imens, se deosebesc unele de altele la fel cum se deosebesc între ele personalităţile celor care se roagă. Ele constau însă în variaţiuni pe două teme, care sunt mereu aceleaşi – necazul şi dragostea. Este în întregime legitim să implorăm ajutorul lui Dumnezeu pentru a obţine ceea ce ne este necesar. Cu toate acestea, ar fi absurd să cerem satisfacerea unui capriciu sau obţinerea unui lucru care poate fi dobândit prin propriul nostru efort. Cererea inoportună, insistentă, agresivă dă rezultate. Un orb aşezat la marginea drumului îşi striga păsurile din ce în ce mai tare, cu toate că oamenii încercau să-l facă să tacă. „Credinţa ta te-a mântuit”, îi spuse Isus care trecea pe acolo. În forma sa cea mai înaltă, rugăciunea încetează să fie o cerere. Omul îi spune Stăpânului tuturor lucrurilor că îl iubeşte, că îi mulţumeşte de darurile Sale, că este gata să-I îndeplinească voinţa. Rugăciunea devine contemplaţie. Un ţăran bătrân stătea în ultima bancă a unei biserici goale. „Ce aştepţi?”, îl întrebă cineva. „Îl privesc – răspunse el – şi El mă priveşte.”

Valoarea tehnică a unei ştiinţe se măsoară prin rezultatele sale. Orice tehnică a rugăciunii e bună atunci când reuşeşte să facă legătura între om şi Dumnezeu.

Unde şi cum să ne rugăm

Unde şi cum să ne rugăm? Ne putem ruga oriunde: pe stradă, în automobil, în vagonul unui tren, la birou, la şcoală, în uzină. Dar ne putem ruga mai bine pe câmp, în munţi, în păduri sau în singurătatea camerei noastre. Există de asemenea rugăciunile liturgice, care se fac în biserică. Dar, oricare ar fi locul rugăciunii, Dumnezeu nu vorbeşte omului decât dacă acesta face linişte în sine însuşi. Liniştea interioară depinde în acelaşi timp de starea fizică şi psihică a omului, precum şi de mediul în care acesta se află. Pacea trupului şi a spiritului sunt greu de

obţinut într-un mediu confuz, zgomotos al marilor oraşe moderne. Astăzi este nevoie de locuri de rugăciune, de preferinţă biserici, unde locuitorii oraşelor să poată găsi, măcar pentru o clipă, condiţiile necesare liniştii lor interioare. N-ar fi nici greu şi nici costisitor să fie create insule de pace, primitoare şi frumoase, în tumultul oraşelor. În tăcerea acestor refugii oamenii ar putea, înălţându-şi gândurile către Dumnezeu, să-şi odihnească trupul şi să-şi destindă spiritul, să-şi liniştească judecata şi să dobândească forţa de a suporta viaţa aspră cu care-i copleşeşte civilizaţia noastră.

Prin faptul că devine obişnuinţă, rugăciunea influenţează caracterul. Trebuie deci să ne rugăm mereu. „Gândeşte-te la Dumnezeu mai des decât respiri”, spunea Epictet. E absurd să te rogi dimineaţa, iar în restul zilei să te comporţi ca un barbar. Gânduri sau invocări mentale îl pot menţine pe om în prezenţa lui Dumnezeu. Tot comportamentul va fi în acest caz inspirat de rugăciune. Înţeleasă în felul acesta, rugăciunea devine un mod de a trăi.

Efectele rugăciunii

Rugăciunea este urmată întotdeauna de un rezultat, dacă ea este făcută în mod corect. „Niciun om nu s-a rugat vreodată fără a învăţa ceva”, scrie Emerson. Cu toate acestea, rugăciunea este considerată de oamenii moderni ca fiind un obicei desuet, barbar, o superstiţie zadarnică. În realitate nu cunoaştem aproape deloc efectele ei.

Care sunt cauzele ignoranţei noastre? În primul rând, ne rugăm prea rar. Simţul sfinţeniei este pe cale de dispariţie la oamenii contemporani. Este probabil ca numărul francezilor care se roagă cu regularitate să nu depăşească 4 sau 5 la sută din populaţie. Apoi rugăciunea este adesea ineficientă deoarece cea mai mare parte dintre cei care se roagă sunt egoişti, mincinoşi, orgolioşi, farisei incapabili de credinţă şi de dragoste. În sfârşit, efectele ei, atunci când se produc, ne scapă foarte adesea. Răspunsul la cererile şi la dragostea noastră este dat de obicei lent, insensibil, aproape imperceptibil. Vocea stinsă care

murmură acest răspuns în interiorul nostru este uşor înăbuşită de zgomotele lumii. Rezultatele materiale ale rugăciunii sunt şi ele obscure. Ele se confundă în general cu alte fenomene. Puţini oameni, chiar şi dintre preoţi, au avut ocazia să le observe în mod exact. Iar medicii, din lipsă de interes, lasă deseori nestudiate cazurile care se află la îndemâna lor. Dealtfel, observatorii sunt adesea derutaţi de faptul că răspunsul la rugăciune este departe de a fi întotdeauna cel aşteptat. De exemplu, cineva care cere să fie vindecat de o boală organică rămâne în continuare bolnav, dar suferă o inexplicabilă transformare morală. Totuşi, obişnuinţa rugăciunii, deşi are un caracter de excepţie în ansamblul populaţiei, este relativ frecventă în grupurile rămase credincioase religiei strămoşeşti. În aceste grupuri se mai poate încă studia influenţa rugăciunii. Printre nenumăratele ei efecte, medicul are mai cu seamă ocazia să le observe pe acelea pe care le numim efecte psiho-fiziologice şi curative.

Efectele psihofiziologice

Rugăciunea acţionează asupra spiritului şi asupra trupului într-un fel care pare să depindă de calitatea, de intensitatea şi de frecvenţa ei. E uşor de recunoscut care este frecvenţa rugăciunii şi, într-o anumită măsură, intensitatea acesteia. Calitatea ei rămâne însă necunoscută, căci noi nu avem mijloace de măsurare a credinţei şi a capacităţii de dragoste a aproapelui nostru. Cu toate acestea, felul în care trăieşte cel ce se roagă poate să ne lămurească asupra calităţii invocaţiilor pe care le adresează lui Dumnezeu. Chiar şi atunci când constă mai cu seamă în recitarea automată a unor formule, ea exercită un efect asupra comportamentului, întăreşte în acelaşi timp simţul spiritual şi moral. Mediile în care rugăciunea este practicată se caracterizează printr-o persistenţă a sentimentului datoriei şi a răspunderii, printr-un nivel mai scăzut al egoismului şi al urii, prin mai marea bunătate arătată celorlalţi. Pare să fie demonstrat faptul că, la indivizi cu o dezvoltare

intelectuală egală, caracterul şi valoarea morală sunt superioare în rândul celor care se roagă spre deosebire de cei care nu se roagă.

Atunci când rugăciunea este rostită cu regularitate, influenţa ei devine evidentă şi este comparabilă cu influenţa binefăcătoare a unor glande cu o funcţionalitate normală. Ea determină un fel de transformare mentală şi organică, care se produce progresiv. S-ar putea spune că în conştiinţă se aprinde o flacără. Omul îşi vede adevăratul chip. El îşi descoperă egoismul, lăcomia, greşelile de judecată şi orgoliul. El se supune îndatoririlor morale, încearcă să dobândească umilinţa intelectuală; astfel se deschide în faţa lui Împărăţia Milei. Încetul cu încetul se instalează o linişte interioară, o armonie morală şi spirituală, o mai mare putere de a îndura sărăcia, calomnia, grijile, de a suporta mai uşor prierderea celor dragi, de a suporta mai uşor durerea, boala şi moartea. Astfel, faptul că medicul vede un bolnav rugându-se, poate constitui un motiv de bucurie. Liniştea generată de rugăciune devine un puternic ajutor terapeutic.

Cu toate acestea, rugăciunea nu trebuie să fie asemuită morfinei, căci ea influenţează în acelaşi timp cu starea de calm o integrare a activităţilor mentale, un fel de regenerare a personalităţii. Uneori ea generează curajul, imprimă asupra credincioşilor o influenţă deosebită. Seninătatea privirii, liniştea atitudinii, seninătatea comportamentului şi, când este necesar, acceptarea cu seninătate a morţii, pun în evidenţă prezenţa comorii ascunse în adâncul trupului şi al sufletului. Sub această influenţă până şi ignoranţii, retardaţii îşi folosesc mai bine forţele intelectuale şi morale. Rugăciunea îi ridică pe oameni deasupra nivelului lor intelectual dobândit prin ereditate şi prin educaţie.

Această legătură spirituală cu Dumnezeu îi umple de pace sufletească care iradiază din ei şi le însoţeşte paşii peste tot. Din păcate, în prezent numărul celor care se roagă corect este foarte redus.

Efectele curative

În toate timpurile, ceea ce a atras mai cu seamă atenţia oamenilor a fost aspectul efectului curativ al rugăciunii.

În mediile în care se practică rugăciunea se vorbeşte şi astăzi destul de frecvent despre vindecările obţinute ca efect al cererilor îndreptate către Dumnezeu sau către sfinţii Săi. Dar atunci când este vorba despre boli care pot fi vindecate spontan sau cu ajutorul unei medicaţii obişnuite, este greu de ştiut care a fost adevăratul agent al vindecării. Numai în cazurile în care orice terapie este ineficientă, sau unde aceasta a dat greş, vindecarea se poate atribui rugăciunii. Biroul medical de la Lourdes a adus ştiinţei un mare serviciu demonstrând veridicitatea acestor vindecări. Unii bolnavi au fost vindecaţi aproape instantaneu de afecţiuni cum ar fi lupusul feţei, cancerul, infecţiile renale, ulcerul, tuberculoza pulmonară şi osoasă. Fenomenul se produce aproape întotdeauna în acelaşi fel – o durere puternică, apoi senzaţia de vindecare. Într-un timp relativ scurt simptomele şi leziunile anatomice dispar. Fenomenul se explică printr-o accelerare extremă a proceselor normale de vindecare. O asemenea accelerare n-a fost obsevată demonstrată până în prezent de către chirurgi şi fiziologi în decursul practicii lor medicale.

Pentru ca aceste fenomene să se producă nu e necesar ca bolnavul să se roage. La Lourdes s-au vindecat şi copii mici, care nu ştiau încă să vorbească, şi chiar oameni necredincioşi. În preajma lor, însă, acolo, cineva se ruga. Rugăciunea pe care o face altcineva este întotdeauna mai eficientă decât cea făcută pentru sine. Efectul rugăciunii pare să depindă de intensitatea şi calitatea ei. La Lourdes minunile sunt mai puţin frecvente acum decât cu 40-50 de ani în urmă. Aceasta pentru că bolnavii nu mai află acolo atmosfera de adâncă reculegere care domnea odinioară. Pelerinii au devenit turişti, iar rugăciunile lor au devenit ineficiente.

Acestea sunt rezultatele rugăciunii despre care am dobândit o cunoaştere sigură. Pe lângă acestea mai sunt însă multe altele.

Vieţile sfinţilor, chiar ale celor din zilele noastre, relatează multe fapte minunate. Este incontestabil faptul că cele mai multe dintre minunile atribuite preotului din Ars, de exemplu, sunt adevărate. Ansamblul acestor fenomene ne introduce într-o lume a cărei explorare n-a fost încă începută şi care va fi bogată în surprize. Ceea ce ştim deja în mod cert este că rugăciunea produce efecte vizibile. Oricât de ciudat poate părea acest lucru, noi trebuie să acceptăm ca fiind adevărat faptul că oricine cere primeşte şi că celui ce bate la uşă i se va deschide.

Semnificaţia rugăciunii

În rezumat, totul se petrece ca un dialog între Dumnezeu şi om. Efectele rugăciunii nu sunt o amăgire. Nu putem să reducem sentimentul sfinţeniei la spaima pe care omul o încearcă în faţa pericolelor ce-l înconjoară şi-n faţa tainelor universului. Nu trebuie, însă, să considerăm rugăciunea un medicament, un remediu împotriva fricii de suferinţă, de boală şi de moarte. Care este deci semnificaţia sentimentului sfinţeniei şi ce loc ocupă natura rugăciunii în viaţa noastră? Acest loc este foarte important. Aproape în toate epocile oamenii din Apus s-au rugat, în antichitate oraşul era în primul rând o instituţie religioasă. Romanii ridicau temple pretutindeni. Strămoşii noştri din Evul Mediu au presărat pământul creştinătăţii cu catedrale şi cu capele gotice. Chiar şi în zilele noastre, în fiecare sat se înalţă câte o clopotniţă. Pelerinii veniţi din Europa au instaurat civilizaţia Apuseană în lumea nouă prin intermediul bisericilor, al universităţilor, al uzinelor. În decursul istoriei noastre, rugăciunea a devenit o nevoie tot atât de frecventă ca şi aceea de a progresa, de a munci, de a construi sau de a iubi. Sentimentul sfinţeniei pare a fi un impuls venit din intimitatea naturii noastre, pare a constitui o activitate de bază. Diversităţile sale într-un grup de indivizi sunt aproape întotdeauna legate de diversitatea celorlalte activităţi de bază, de simţul moral şi de caracterul esteticului. Noi am acceptat diminuarea şi, uneori, chiar dispariţia din noi a acestui simţ atât de important.

Trebuie să ştim că omul nu poate să se comporte după bunul plac al fanteziei sale, fără a risca. Pentru o reuşită în viaţă el trebuie să se conformeze regulilor neschimbătoare care depind de însăşi structura ei. Ne asumăm un mare risc atunci când lăsăm să moară în noi o activitate fundamentală, fie ea de ordin fiziologic, fie intelectual sau spiritual. De exemplu, dezvoltarea nearmonioasă a corpului şi a activităţilor curente ale unor intelectuali este tot atât de dăunătoare ca şi degenerarea inteligenţei şi a simţului moral la unii atleţi. Există nenumărate exemple de familii care nu au dat decât copii degeneraţi, ori s-au stins după dispariţia credinţelor ancestrale şi a cultului onoarei. Noi am învăţat, dintr-o aspră experienţă, că dacă majoritatea elementelor active ale unei societăţi îşi pierd simţul moral şi cel spiritual, aceasta conduce la decăderea acelei naţiuni. Căderea Greciei antice, de pildă, a fost precedată de un fenomen analog. Renunţarea la activitatea intelectuală este incompatibilă cu reuşita vieţii.

În practică, activităţile morale şi religioase sunt legate între ele. Simţul moral dispare inevitabil după dispariţia simţului sfinţeniei. Omul nu a reuşit să construiască – aşa cum vroia Socrate – un sistem de morală independent de orice doctrină religioasă. Societăţile în care dispare nevoia de rugăciune sunt sortite degenerării. Iată de ce toţi oamenii civilizaţi – credincioşi şi necredincioşi – trebuie să manifeste interes pentru această importantă problemă a dezvoltării fiecărei activităţi de bază, de care fiinţa omenească este capabilă.

Care este motivul pentru care simţul sfinţeniei joacă un rol atât de important în reuşita vieţii? Prin ce mecanism acţionează rugăciunea asupra noastră? Aici, părăsim domeniul observaţiei şi intrăm în cel al ipotezei. Ipoteza, chiar cea întâmplătoare, este necesară pentru progresul cunoaşterii. Trebuie să ne amintim, în primul rând, că omul este un tot indivizibil, alcătuit din materie şi din conştiinţă. El se crede independent de mediul său material, adică de universul cosmic, dar în realitate el nu poate trăi rupt de acesta. Omul este legat de mediu prin nevoia neîncetată de a respira şi de a se nutri. Pe de altă parte, fiinţa umană nu constă numai din trup ci şi din spirit, iar spiritul, cu

toate că îşi are originea în corpul nostru, se extinde dincolo de cele patru dimensiuni ale spaţiului şi timpului. Ne este îngăduit să credem că locuim în acelaşi timp în lumea cosmică şi într-un mediu intangibil, invizibil, imaterial, având o natură asemănătoare celei ce alcătuieşte conştiinţa, şi de care nu reuşim să ne dispensăm fără daune, tot aşa cum nu reuşim să ne despărţim, fără daune, de universul material şi uman. Acest mediu nu ar fi altul decât fiinţa imanentă tuturor fiinţelor, care le transcende pe toate – numită Dumnezeu. Am putea deci să comparăm simţul sfinţeniei cu nevoia de oxigen, iar rugăciunea ar prezenta o oarecare asemănare cu funcţia respiratorie. Ea ar trebui considerată ca agent al legăturilor naturale între conştiinţă şi mediu, ca o activitate biologică ce depinde de structura noastră. Altfel spus, ca o funcţie normală a trupului şi a spiritului nostru.

Concluzii

În concluzie, simţul sfinţeniei are, în raport cu alte activităţi ale spiritului, o importanţă deosebită, căci el ne pune în legătură cu imensul mister al lumii spirituale. Prin rugăciune omul se îndreaptă spre Dumnezeu, iar Dumnezeu intră în om. Rugăciunea devine indispensabilă dezvoltării noastre optime. Nu trebuie să considerăm rugăciunea ca fiind un act căruia i se dăruiesc cei slabi cu duhul, cerşetorii, sau cei laşi. „Este ruşinos să te rogi” scria Nietzsche. De fapt, nu este mai ruşinos să te rogi decât să te hrăneşti, decât să bei apă sau decât să respiri. Omul are nevoie de Dumnezeu tot aşa cum are nevoie de apă şi de oxigen. Adăugat la intuiţie, la simţul moral, la simţul frumosului şi la lumina inteligenţei, simţul sfinţeniei dă personalităţii deplina sa dezvoltare. Este neîndoielnic că reuşita vieţii cere dezvoltarea integrală a fiecăreia dintre activităţile noastre fiziologice, intelectuale, afective şi spirituale. Spiritul este în acelaşi timp raţiune şi sentiment. Trebuie să iubim deci frumuseţea ştiinţei şi de asemenea frumuseţea lui Dumnezeu. Trebuie să-l ascultăm pe Pascal cu aceeaşi fervoare cu care-l ascultăm pe Descartes.